

Mihalik Béla Vilmos

Egy kisszebeni plébános tündöklése és bukása

*Egyház, állam és a helyi közösség konfliktusai
a 17. század végi Felső-Magyarországon*

Wolfgang Reinhard és Heinz Schilling közismert konfesszionizációs tézisével szemben számos kritika fogalmazódott meg az elmúlt két évtizedben, amelyek mára jelentős mértékben alakították át – sőt némely vonatkozásaiban egyenesen lebontották – az eredeti elméletet.¹ A felmerült ellenvetések közül az egyik legfontosabb volt, hogy Reinhard és Schilling túlságosan államközpontú szemlélettel vizsgálta a kérdést és ezért a helyi közösségek szerepére és lehetőségeire már csak kisebb hangsúly került. Heinrich Richard Schmidt a mikrotörténeti elemzések bevonásával arra a következtetésre jutott, hogy a konfesszionizáció ott is végbement, ahol az államhatalom csak kis befolyással rendelkezett. Véleménye szerint a lokális társadalom részéről is megvolt az igény a szabályozásra, a fegyelmezésre, ez hívta életre a közösségi önfegyelmezés formáit. Úgy vélte, hogy a felekezeti jellemzők elterjedése is csak akkor mehetett végbe és a folyamat akkor lett sikeres, ha arra a közösség részéről is létezett kellő nyitottság.² Schilling erre reflektálva úgy vélte, a mikrotörténeti vizsgálat, a lokális társadalom szerepének értékelése is csak egyoldalú képet adhat, ezért egy „harapófogó-modellt” ajánlott, ahol a hatalmi, központi törekvések és az alsóbb társadalmi rétegekben meglévő igények és feltételek együttesen alakítják a konfesszionizáció folyamatát, illetve azon belül a közösségi fegyelmezést és normarendszert.³ Lényegében ezt emelte ki Andreas Holzem is, aki hangsúlyozta, hogy a konfesszionizáció rendkívül összetett folyamatában az állam szerepe továbbra sem kizárható, azonban a lokális közösség erőfeszítései sem elegendőek önmagukban. Holzem szerint a közösség volt a közvetítő csatorna az állami és az egyházi vezetés, valamint az egyén között.⁴ Ehhez a modellhez hasonló eredményeket mutattak Gózszy Zoltán és Varga Szabolcs kutatásai a török uralom után újjászerveződő pécsi egyházmegyeről. Ezek alapján egyértelműen kiderült, hogy a közösségnek rendkívül

¹ A konfesszionizáció elméletének legfontosabb tanulmányai: Reinhard 1995; Schilling 1995. A tézist magyarul elsőként részletesebben Tusor Péter ismertette: Tusor 2008. A tézissel szemben megfogalmazott kritikákat átfogóan elemezte legújabban: Lotz-Heumann 2008. A kritikákról magyarul: Kármán 2013.

² Schmidt 1997: 659–665.

³ Schilling 1997.

⁴ Holzem 1999: 70, 80–81.

aktív szerepe volt nemcsak az igények megfogalmazásában és a felsőbb, egyházi, állami, földesúri szintek felé való közvetítésben, hanem az egyházi élet újjászervezésében, a konszolidációban is.⁵

Jelen tanulmányban a Schilling által javasolt „harapófogó-modellt” használva kívánom vizsgálni, milyen lehetőségei voltak a helyi közösségnek a 17. század utolsó három évtizedében saját igényeinek kifejezésére és megvalósítására, illetve ezek a felülről – akár egyházi, akár állami hatóság részéről – érkező törekvésekkel találkozva hogyan alakították át egymást.

Ennek vizsgálatához egy konfliktus részletes feltárását végeztem el, amely tulajdonképpen másfél évtizeden át húzódott, 1676–1691 között, de a források alapján igazán csak annak kezdetét és végét ismerjük. Jelencsics György kisszebeni plébánosválasztása nem volt kevésbé botrányos, mint onnan való távozása. Mivel a feszültség többoldalú volt, a helyi közösség, a plébános, a Szepesi Kamara (mint az államhatalom helyi képviselője) és az egri püspök (mint a római katolikus egyház legjelentősebb regionális vezetője) közötti ellentét alkalmas arra, hogy megvizsgáljam, az egyes szereplők, szintek hogyan viselkedtek a konfliktusban, milyen törekvések, egyéni célok jelentek meg, ezek hogyan feszültek egymásnak és végül hogyan alakították egymást. Mindezek vizsgálata pedig reményeim szerint alkalmas lehet általánosabb következtetések levonására is.

AZ ELLENREFORMÁCIÓ GYŐZELME ÉS A FERENCESRENDI PLÉBÁNOSOK MŰKÖDÉSE KISSZEBENBEN

A többi felső-magyarországi szabad királyi városhoz hasonlóan a 16. század derekára a reformáció lutheri ága sikerrel terjedt el Kísszebenben is. A templomok az evangélikus felekezet kezébe kerültek, a várost pedig a lutheránussá váló családok irányították. Az evangélikus vezetésű felső-magyarországi szabad királyi városok Nagysáros mezővárossal az 1614. évi szepesváraljai zsinaton létrehozták a szabad királyi városok egyházkerületét, amelynek püspöke a városok lelkészei közül került ki. Ez az egyházkerület felügyelte a felső-magyarországi vármegyék (Abaúj, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa, Szatmár és Bihar) evangélikus gyülekezeteit.⁶

A katolikus hierarchia ezzel teljesen kiszorult ezekből a városokból. A híres pálos misszionárius, Vanoviczi János is kénytelen volt elismerni a Hitterjesztés Szent Kongregációjához küldött egyik, 1669-ben kelt jelentésében, hogy egyes szabad királyi városokban, így többek között Kísszebenben nem volt lehetőség katolikus vallásgyakorlatra, és ezek a közösségek hatékonyan akadályozták meg a misszionáriusok működését is.⁷ A politikai helyzet azonban a Wesselényi-féle szervezkedés bukásával 1670 után megváltozott, és a Felső-Magyarországot megszálló császári csapatok támogatásával a központi kormányzat nyíltan támogatta

⁵ Gózszy–Varga 2009a, 2009b.

⁶ Zoványi 1977: 561.

⁷ Tóth 1994: 147–159.

a katolikus egyház ellenreformációs törekvéseit. A katonaság, a kormányzati szervek és az egyház együttműködésének köszönhetően 1672 nyarára lényegében befejeződött a protestáns templomok visszafoglalása Felső-Magyarországon, így Kisszebenben is. A kisszebeni templomot 1671 decemberében foglalták vissza katonai erővel, ezután került a városba plébánosnak egy ferences atya, Saladinus Cyprián.⁸ Aligha csodálható, hogy a város evangélikus közössége nagy ellenszenvvel viseltetett iránta. Így 1672 őszén, amikor a bujdosók hadai végigszöportek Felső-Magyarországon, Cyprián atya is súlyos üldöztetést szenvedett. A bujdosók és a kisszebeniek közösen támadtak a plébániára, az atya nagy hirtelen egy szénaboglyában bújt el. Ám megtalálták, kifosztották, megverték és a feljegyzések szerint már arra készültek, hogy felakasztják. Azt követelték tőle, hogy térjen evangélikus hitre, de ő ezt megtagadta, amiért újra megverték. Végül nagy nehézségek árán el tudott szökni a városból és így megmenekült.⁹

Cyprián atya csak a bujdosók visszaszorítását követően, 1673 elején tért vissza a városba. Ebben az időszakban több, a Szepesi Kamarához benyújtott beadványában is támadta a kisszebenieket, 1673. február 7-én például arról panaszkodott, hogy a város lakói semmit nem akarnak adni neki.¹⁰ A kisszebeniek az év során több figyelmeztetést is kaptak, hogy adják meg a plébánosnak, ami őt illeti.¹¹ A város júliusban ígéretet tett, hogy a kamara kérésének megfelelően Kassára küldi a bírót és néhány szenátort,¹² Cyprián atya azonban tovább vádolta őket, hogy távollétében betörték a templomba és a plébániakerthez; állítása szerint emiatt olyan nagy félelemben volt, hogy alig mert a plébániáról kimozdulni.¹³ Júliusban végül a kamara négy kérdőpontból álló levelet küldött Kisszebenre, amelyben főként azt tudakolták, miért nem adják meg a plébánosnak a fizetését, miért nem adják ki azt, ami korábban a lelkésznek is járt és miért tagadják meg tőle még a tizedből járó *quartát*, vagyis a tizednegyedét is.¹⁴ Egyben kérdőre vonták a kisszebeni bírót, miért nem vetette még börtönbe azokat, akik megzavarták a katolikus vallásgyakorlatot, elfoglalták, kifosztották a templomot és az iskolát.¹⁵ 1673 novemberében ellenben nyilván a kisszebeniek vádolhatták be Cyprián páttert, akinek mentegetnie kellett magát a kamara előtt, hogy valójában nem is botozta meg őket, ez csupán a polgárok hamis vádja.¹⁶

⁸ Michels 2013: 61.

⁹ Karácsonyi 1924: 474.

¹⁰ MNL OL E254, fasc. 59. 1673. február, nr. 7. Kisszeben, 1673. február 7.

¹¹ MNL OL E244, fasc. 31. 1673. február, fol. 133. 1673. február 25.; MNL OL E244, fasc. 31. 1673. március, fol. 33. 1673. március 3.; MNL OL E244, fasc. 33. 1673. július, fol. 7. 1673. július 4.

¹² MNL OL E244, fasc. 33. 1673. július, fol. 134. 1673. július 5.; MNL OL E254, fasc. 60. 1673. július, nr. 79. Kisszeben, 1673. július 12.

¹³ MNL OL E254, fasc. 60. 1673. július, nr. 96. Kisszeben, 1673. július 14.

¹⁴ A tizednegyed, vagyis a dézsma negyedrésze a plébánosok jövedelmét képezte. Egyes helyeken azonban ez csak nyolcad (*octava*) vagy tizenhatod (*sedecima*) volt, és csak a mindenkori földesúr jóindulatán múlt a neki járó hányad, vö.: Tomisa 2002: 18.

¹⁵ MNL OL E244, fasc. 33. 1673. július, fol. 86–87. 1673. július 17.

¹⁶ MNL OL E254, fasc. 62. 1673. november, nr. 61. Bártfa, 1673. november 17.

Elképzeltető, hogy Cyprián atya Kisszebenből való elmozdítása az utóbbi üggyel függött össze, a város plébániájának adminisztrációja azonban továbbra is a ferences szerzetesek feladata maradt. Noha a fennmaradt források azt mutatják, hogy Cyprián utódai is számos problémával szembesültek a helyi protestánsok ellenállása miatt, ezekből az iratokból ugyanakkor az is kitűnik, hogy megkezdődött a katolikus infrastruktúra és intézményrendszer kiépítése és tartós berendezkedése a városban. 1674 májusában Kisszeben plébánosának, Habeliciz Mihály ferences atyának a panaszára a Szepesi Kamara felszólította a várost, hogy gondoskodjék a templomi szolgálatokhoz szükséges személyek, úgymint kántor, orgonista, sekrestyés, harangozó és harangozósegédek ellátásáról.¹⁷ Alig néhány évvel a kisszebeni plébánia megalakulását követően tehát már a plébániai alkalmazottak legszélesebb körének ellátásáról folyt a vita.

Habeliciz utóda, Malachi Ferenc atya már egyenesen a helyi közösség aktivitását, a hitéletbe való bevonását szerette volna elérni, legalábbis ez tűnik ki egyik, 1675 májusában a Szepesi Kamarához írt leveléből. Arról panaszkodott ugyanis, hogy a helybeliek egyáltalán nem veszik figyelembe a katolikus ünnepek tilalmas időszakát és éjfélig a város terein ordítóznak, részegeskednek, megzavarva a szerzetesek és a katolikus hívek nyugalmát. Ugyancsak felróta, hogy sem a bíró, sem a szenátus nem volt hajlandó húsvétkor gyónni, sem áldozni.¹⁸ Bár ezek a panaszok is nagy nehézségekről tanúskodnak, alapvetően már nem a katolikus egyház helyi jelenléte volt kérdéses.

A ferencesek kisszebeni plébániai működését azonban nem várt helyről érte támadás. Rendtársuk, a város korábbi plébánosa, Cyprián még 1675 nyarán a Propaganda Fidéhez fordult,¹⁹ kérvényében korábbi kisszebeni működésére és szenvedéseire is hivatkozva kért missziós felhatalmazást, amellyel vissza kívánt térni Kisszebenbe. Kéréséhez megszerezte Giacomo Maria Spinetoli rendi főbiztos, Szegedy Ferenc Lénárd egri püspök, Kolosváry István kanonok, a kamara vezetői és más világi és egyházi személyek ajánlását is. Cyprián kérvényét a Hitterjesztés Szent Kongregációja napirendre vette, ám lényegében elutasította.²⁰ Ez azonban nem Cyprián személye ellen szólt. A kongregáció az 1650-es évektől következetesen arra kérte a bécsi nunciust, hogy egyenként vizsgálja meg a misszióra jelentkezők alkalmasságát. A Propaganda Fide 1657-ben már az összes pápai követhet általános körlevelet intézett és tájékoztatást kért a misszióközpontok állapotáról. A kongregáció a megfelelő információk hiányában egyre kevésbé támogatta az egyéni kérvényeket. Sőt, 1667-ben a Propaganda Fide a mariánus és szalvatoriánus ferences rendtartományok missziós prefektúra felállítását célzó együttes kérvényét sem támogatta. A prefektúrához tíz szerzetes

¹⁷ MNL OL E244, fasc. 36. május, fol. 96. 1674. május 9.

¹⁸ MNL OL E254, fasc. 68. 1675. május, nr. 60. Kisszeben, 1675. május 29.

¹⁹ A Hitterjesztés Szent Kongregációját, népszerűbb nevén a Propagandát XV. Gergely pápa alapította 1622-ben azzal a céllal, hogy a világon működő katolikus missziók tevékenységét összehangolja, segítse és felügyelje. Tóth 2000: 32–34.

²⁰ APF SOCG, vol. 453. fol. 403r–414v.

tartozott volna saját missziós főnökkel, ami nagyban növelte volna a ferences missziós vállalkozások önállóságát.²¹

Nem bizonyos, hogy Cyprián a Kongregáció elutasításának hatására hagyta el a ferences rendet, mindenesetre nem sokkal később, 1675 decemberében már egykori ferencesként („olim Franciscanus”) említik, aki levetette szerzetesi ruháját. A város szerint azonban ekkor Cyprián az általuk egyébként kedvelt ferenceseket ki akarta szorítani Kisszebenből és a lakosok akarata ellenére meg akarta tartani a plébániát. Az atya interpretációja szerint viszont a ferences tartományfőnök hívta vissza a városból a szerzeteseket, ő pedig csak azért maradt, hogy a viszaszivárgó protestáns lelkipásztorok jogtalanságait megakadályozza.²² Cyprián atya, úgy tűnik, élvezte az egrí székeskáptalan támogatását, amely a Szegedy Ferenc Lénárd püspök 1675. szeptemberi halálát követő széküresedés idején az egyházmegyét kormányozta és a püspöki hagyaték miatt a Szepesi Kamarával egyébként is konfliktusba került. A további vita során a kamara abban vélte megtalálni az ellentét gyökereit, hogy a káptalan elűzte a ferenceseket Kisszebenből.²³ 1675 végén a kamara tehát egyértelműen a város mellé állt Cypriánnal szemben: felszólította, hogy a ferences atyákat ne zavarja el, és mivel a plébánia a kamara kegyúri adományozási jogában áll, álljon el ottani önkényes szolgálatától is.²⁴ A kamara ilyen megnyilvánulása tehát cáfolja azt az állítást, amelyet legutóbb Galla Ferenc nyomán Georg B. Michels hangoztatott, hogy még a Propaganda Kongregációval szemben is kiálltak volna Cyprián atya mellett.²⁵ Ellenkezőleg: a kamara hajthatatlan volt vele szemben, Cyprián hiába érvelt, hogy ő Szegedy jóváhagyásával, a ferences miniszter generális engedélyével került Kisszebenre.²⁶

1675. december 13-án, tehát ugyanazon a napon, amelyen a Szepesi Kamara felszólította Cypriánt a város elhagyására, I. Lipót kinevezte Bársony György

²¹ Galla 2005: 28.

²² MNL OL E254, fasc. 70. 1675. december, nr. 19. 1675. december 15. előtt. Kisszeben város küldötteinek beadványa a Kamarához; MNL OL E254, fasc. 70. 1675. december, nr. 73. Kisszeben, 1675. december 11. Saladinus Cyprián János beadványa.

²³ MNL OL E23, 1676. június 6.

²⁴ MNL OL E244, fasc. 40. 1675. december, fol. 140. 1675. december 13. A Szepesi Kamara Cyprián atyának; MNL OL E244, fasc. 40. 1675. december, fol. 87. 1675. december 13. A Szepesi Kamara Kisszebennek.

²⁵ A félreértést valószínűleg az okozhatta, hogy Cyprián atya 1675. évi beadványát a Propaganda Kongregációhoz missziós felhatalmazások elnyerésére Volkra gróf kamarai adminisztrátor és a kamara tanácsosai is támogatták. Noha a Propaganda nem támogatta Cyprián missziós kérvényét, arra nincs forrásunk, hogy megtiltotta volna neki, hogy „visszatérjen lelkési hivatalába”: Michels 2013: 74. 83 l.j.; APF SOCG, vol. 453. fol. 410v–411r.

²⁶ MNL OL E254, fasc. 70. 1675. december, nr. 73. 1675. december 11. A ferences rendi főbiztos 1675 júniusában még támogatólag írt Altieri bécsi nunciusnak Cyprián ügyében és a Propagandához benyújtott missziós kérvényét is ajánlotta: APF, SOCG, vol. 453. fol. 405r, 406r. Viszont ha Cyprián kilépett a rendből, az azt jelenti, hogy 1675 végére már a rendi vezetés korábbi támogatását is elveszíthette. Cypriánt a ferences rend elhagyását követően átvették az egyházmegyei papság soraiba, és 1676 elején már Kassán találjuk mint a káptalan káplánját. Első említése 1676. március 6-áról való: Kassa város keresztelési anyakönyve (1672–1687), (www.familysearch.org; letöltés: 2012. április 20.).

szepesi prépostot, váradi püspököt a megüresedett egri püspöki székbe. Az új főpásztor így megörökölte a kisszebeni helyzetet, amelyben korábbi, szepességi működése során is megmutatkozott határozottságával járt el. Éles hangú levélben felszólította a kamarát, hogy ne akadályozza meg a plébánosi jövedelem kiadását. Sőt – gyanúval élve a kamara szándékát illetően – óvta őket attól, hogy oda önhatalmúlag más plébánost helyezzenek, mert mint írta: „akarnám látni, vajon talátnak-e az ég alatt olyan papok, kik az én jurisdictionom nélkül be mennek tenni oda a lábukat.”²⁷ Már ekkor kilátásba helyezte a püspök, hogy amennyiben a kamara másként járna el, úgy ő is kénytelen lesz az egyházi kiközösítés, az *excommunicatio* eszközével élni.

Nem tudjuk, 1675 végén Cyprián pontosan mennyi ideig adminisztrálta ismét a kisszebeni plébániát. Távozását követően a városba rövid időre Corvin Ferenc András, a káptalan korábbi kassai káplánja került.²⁸ Ez azonban csak ideiglenes megoldásként szolgált. 1676 tavaszán Bársony György püspök a Szepesi Kamara megkérdezése nélkül Jelencsics Györgyöt nevezte ki kisszebeni plébánosnak, amivel a világi hatóság és az egri püspökség közötti konfliktus még tovább mélyült.

A KISSZEBENI KEGYÚRI VITA

A források részletes betekintést engednek a Szepesi Kamara és Bársony György egri püspök kapcsolatában komoly törést okozó kisszebeni kegyúri vitába. A püspök saját jelöltjét, Jelencsics Györgyöt iktatta be 1676. április 12-én Kisszeben plébánosának, azonban ezt nem előzte meg sem a város, sem a Szepesi Kamara *praesentatiója*, amit mindkét fél sérelmesnek talált.²⁹ Korábban ugyanis a prototárs lelkészeket a város hívta meg, majd az ellenreformáció következtében a földesúri és ez esetben királyi kegyúri jogot gyakorló Szepesi Kamara mutatott be a plébániára alkalmasnak ítélt papot.

A kamara hiába küldte altitkárát, Pásztohy Mihályt tárgyalni a püspökkel, hiába került sor többszöri levélváltásra, az egymással szemben felsorakoztatott érvek mögül egyik fél sem mozdult el.³⁰ Emiatt a Szepesi Kamara elrendelte

²⁷ MNL OL E254, fasc. 71. 1676. január, nr. 47. 1676. január 26. Szepes. „...volo videre quisnam sub caelo talis sacerdos invenietur, qui sine jurisdictione mea adueret illuc pedem imponere...”

²⁸ Erre azonban csak egy 15 évvel későbbi, 1691-ben keletkezett irat utal: MNL HML XII.1. 18. nr. 107.

²⁹ MNL OL E254, fasc. 72. 1676. április, nr. 45. 1676. április 30. Kisszeben. A város bírāja és szenátusa.

³⁰ MNL OL E254, fasc. 72. 1676. április, nr. 87. 1676. április 26. A sérült kamarai irat ugyan áprilisa datált, valójában 1676 végén készülhetett, hiszen a kegyúri konfliktus legteljesebb összefoglalását adja. Feltételezhető, hogy a feljegyzést a Szepesi Kamara a Magyar Kamara részére készítette vagy összeállítását az motiválta, hogy a későbbi hasonló ügyekben elővehető összegzőként álljon rendelkezésre. A püspök és a Szepesi Kamara levélváltásai: MNL OL E244, fasc. 41. 1676. április, fol. 129. 1676. április 26. A Szepesi Kamara a püspöknek; MNL OL E244, fasc. 41. 1676. május, fol. 137. 1676. május 22. Kassa. A Szepesi Kamara a püspöknek. A datálás az irat sérülése miatt nem látszik, az előbb említett kamarai feljegyzésből azonban tartalma alapján

Kisszebennek, hogy a jogszerűtlen beiktatás miatt a város ne adja ki a plébános fizetését, sőt a tizedjövendelmekből se részesítsék.³¹ A város vezetése ezt tudomásul vette, ugyanakkor jelezte, hogy a plébános működésével elégedett, így ha annak jogszerű beiktatása megtörténhetne, akkor folytathatná tevékenységét.³² Bár ez azt mutatja, hogy a város vezetése nyitott volt Jelencsics elfogadására, legjobb szándékuk ellenére hamarosan mégis a kamara és a püspök közötti konfliktus keresztüztébe kerültek. Bársony György ugyanis még konkrét lépések megnevezése nélkül, de tudtára hozta a város vezetésének, hogy ha a plébánosnak nem adják ki szokott járandóságát, akkor el fog járni a közösséggel szemben.³³ Talán a kisszebeni katolikus bíró és a szenátorok szimpátiájának is betudható, hogy Jelencsics végül maga fordult a Kamarához és kérte: küldjék meg a püspöknek az ő részére kiállított hivatalos bemutatató oklevelet (*littera praesentatoria*).³⁴ A Szepesi Kamara is elmozdulásként értékelhette Jelencsics sorait, mert már ugyanazon a napon, amikor a levelet tárgyalták, 1676. június 18-án megküldték a kért okiratot a püspöknek.³⁵ Jelencsics levele azért is tekinthető kisebb fordulatnak, mert Bársony Györgynek a bécsi nunciushoz intézett 1676 őszi leveléből tudjuk: a püspök épp azt rendelte el a plébánosnak, hogy a kamara nyomása ellenére ne kérjen tőlük *praesentatiót*.³⁶

A fentiek ismeretében nem meglepő, hogy Jelencsics a kamara által többször meghosszabbított határidőre sem tudta bemutatni a püspök által kiadott új beiktatási iratot, amely már említette volna a kamarai *praesentatiót*.³⁷ Mivel Bársony György nyilvánvalóan nem volt hajlandó ilyet kiállítani, Jelencsics csupán az áprilisi dokumentumot küldhette be Kassára, ez azonban épp az az irat volt, amely felett az egész ellentét kirobbant, hisz ez a kamarai bemutatási jog mellőzésével

beazonosítható, hogy ez volt a május 22-én kelt levél. MNL OL E254, fasc. 72. 1676. május, nr. 8. 1676. május 28. Kassa. Bársony György válasza a Szepesi Kamarának; MNL OL E244, fasc. 41. 1676. június, fol. 153. 1676. június 1. Kassa. A Szepesi Kamara viszontválasza Bársony Györgynek.

³¹ MNL OL E244, fasc. 41. 1676. június, fol. 231. 1676. június 6.

³² MNL OL E254, fasc. 72. 1676. június, nr. 105. 1676. június 10. Kisszeben. A város bírása és szenátusa.

³³ MNL OL E254, fasc. 73. 1676. augusztus, nr. 84. 1676. augusztus 23. Kisszeben. Nagy István szenátor levele a Szepesi Kamarához. Ennek mellékletében: 1676. június 17. Kassa. Bársony György püspök Kisszeben városnak.

³⁴ MNL OL E254, fasc. 72. 1676. június, nr. 20. 1676. június 18-án praesentált levél.

³⁵ MNL OL E244, fasc. 41. 1676. június, fol. 287. 1676. június 18.

³⁶ ASV, Arch. Nunz. Vienna, Proc. Canonici, nr. 192. 1676. november 2. Szepes. Bársony György püspök Francesco Buonvisi nunciushoz. A levél a püspök processusának mellékleteként maradt fent.

³⁷ MNL OL E244, fasc. 41. 1676. június, fol. 270. 1676. június 23. A Szepesi Kamara Kisszebennek írja, hogy amíg a jogszerű beiktatási okirat nincs meg és nem történik meg a beiktatás a kamara részéről, addig ne adják ki Jelencsics járandóságát. Kéri a várost, hogy ők is sürgessék Jelencsicset a beiktatási okmány beszerzésére és bemutatására; MNL OL E244, fasc. 42., 1676. július, fol. 29. 1676. július 10. A Szepesi Kamara tizenöt napos határidőt ad Jelencsicsnek; MNL OL E244, fasc. 42. 1676. július, fol. 90. 1676. július 29. A Szepesi Kamara újabb nyolcnapos határidőt ad; MNL OL E244, fasc. 42. 1676. augusztus, fol. 114. 1676. augusztus 22. A Szepesi Kamara újabb, tizenöt napos határidőt ad Jelencsicsnek.

született.³⁸ Így a kamara továbbra sem engedélyezte Kisszebennek, hogy kiadják a plébános járandóságát.³⁹ Jelencsics újabb kérvényére Kassáról nem válaszolhattak neki mást, mint hogy bár személye ellen nincs kifogásuk, beiktatásának körülményei miatt – mivel az kamarai szempontból jogszerűtlen – kénytelenek lesznek más papot szerezni a helyére, ha nem tud megfelelő beiktatási iratot szerezni.⁴⁰

Miközben a város és Jelencsics egyre inkább két tűz közé szorult, addig a szembenálló felek, a Szepesi Kamara és az egri püspök annál határozottabb lépésekre szánták el magukat. Kisszeben augusztus elején ismét arról értesítette a kamarát, hogy a püspök újabb fenyegető hangvételű levelet küldött a város vezetésének, amelyben már az egyházi tilalom, az *excommunicatio* kimondását is meglebegettette.⁴¹ Amikor a kamara felvetette Jelencsicsnek, hogy megfelelő dokumentum hiányában mást állítanak helyébe, Bársony szó szerint ismételte meg januári levelét a Kamarához, csak míg akkor Saladinus Cyprián, most Jelencsics György érdekében írta, hogy amennyiben a kamara ilyen lépésre szánna el magát, nem fog késlekedni az *excommunicatio* kihirdetésével.⁴² Mivel a város a kamara rendeletének megfelelően továbbra sem fizette ki a plébános járandóságát, Bársony György 1676. szeptember 13-án már jelezte, hogy amennyiben nem lesz változás, két héten belül kimondja a városra az egyházi tilalmat, eltiltja őket minden egyházi szolgálat igénybevételétől, kivéve a keresztelést és a gyónást. Valóban: Kisszeben két héttel később már kénytelen volt arról értesíteni a kamarát, hogy Jelencsics nem engedte be a híveket a templomba és a harang használatát is megtiltotta.⁴³

A Szepesi Kamara is megtette a maga ellenlépéseit. Már májustól kezdve folyamatosan tájékoztatták a Magyar Kamarát a kialakult helyzetről, de ezek valójában inkább jelentések voltak, a jogi érvelés tisztázására szolgáltak.⁴⁴ A Magyar Kamara beavatkozásának kérésére először július végén került sor, miután Jelencsics továbbra sem tudott a kamara elvárásainak megfelelő papírt felmutatni, a püspök pedig *excommunicatio*val fenyegette meg Kisszeben vezetőit. A Szepesi Kamara ekkor kérte a Magyar Kamarát és annak vezetőjét, Kollonics Lipót bécsújhelyi püspököt: járjanak el Szelepcsényi György esztergomi érsek-nél, hogy Bársony elfogadja a kamarai *praesentatio* jogát.⁴⁵ Bársonyra ezután

³⁸ MNL OL E254, fasc. 72. 1676. június, nr. 19. 1676. június 29. Kisszeben.

³⁹ MNL OL E244, fasc. 41. 1676. június, fol. 270. 1676. június 23.; MNL OL E244, fasc. 42. 1676. július, fol. 40. 1676. július 10.; MNL OL E244, fasc. 42. 1676. augusztus, fol. 144. 1676. augusztus 22.

⁴⁰ MNL OL E254, fasc. 73. 1676. augusztus, nr. 70. 1676. augusztus 21. Kisszeben. Jelencsics György plébános levele a Szepesi Kamarának; MNL OL E244, fasc. 42. 1676. augusztus, fol. 114. 1676. augusztus 22. Kassa. A Szepesi Kamara válasza Jelencsicsnek.

⁴¹ MNL OL E254, fasc. 73. 1676. augusztus, nr. 45. 1676. augusztus 6. Kisszeben.

⁴² MNL OL E254, fasc. 73. 1676. augusztus, nr. 35. 1676. augusztus 26., Szepesvár.

⁴³ MNL OL E254, fasc. 73. 1676. szeptember, nr. 31. 1676. szeptember 28. Kisszeben. Ennek mellékletében található Bársony György 1676. szeptember 13-án, Szepesvárott kelt, a városhoz intézett levele.

⁴⁴ MNL OL E23, 1676. május 23. és 1676. június 6.

⁴⁵ MNL OL E244, fasc. 42. 1676. július, fol. 152. 1676. július 30.

valóban nyomás helyeződhetett felülről, mert augusztus közepén már azt írta a Szepesi Kamarának, hogy megvádolhatják a felsőbb szinteken, de akkor majd oda is készséggel fog választ adni.⁴⁶ Az *excommunicatio* egyre élesedő fenyegetése miatt 1676. szeptember elején a Szepesi Kamara ismét a Magyar Kamarához fordult.⁴⁷ Ekkor nemcsak Jelencsics beiktatásának jogtalanságával, hanem az egyházi kiközösítés jogszerűtlenségével kapcsolatban is számos érvet sorakoztattak fel és kérték a Magyar Kamarát, hogy az ügyet terjessze be immár az udvar elé is.⁴⁸ A kialakult helyzetben a Szepesi Kamara arra utasította a várost, hogy a plébánost teljesen szigeteljék el: senki ne beszéljen vele, szorítsák ki a plébániáról, azt zárják le, oda ne engedjék be, semmilyen élelmiszert ne adjanak neki, kényszerítsék éhezésre, a sekrestyésektől mint a város által fizetett alkalmazottaktól kérjék el a templom kulcsait és amennyiben lehetőség van rá, ott más pappal végeztessék el a szertartásokat.⁴⁹

A helyzet végül azáltal oldódott meg, hogy a Magyar Kamara is felsőbb szintre vitte a konfliktust.⁵⁰ Kollonics azt ígérte, hogy tárgyal Szelepcsényi György esztergomi érsekkel.⁵¹ Valószínűleg itt született meg az a döntés, amelynek révén az ügy az Udvari Kamara és így az uralkodó elé került október közepén. Október 16-án Johann Paul Hoher udvari kancellár, Georg Ludwig von Sinzendorf udvari kamaraelnök és Kollonics jelenlétében tartott konferencia tárgyalta a Szepesi Kamara és Bársony György egri püspök között kialakult konfliktus megoldását. Javaslatuk a következő volt: a püspököt intse meg a Magyar Kancellária, hogy írásban benyújthatja esetleges panaszait a kamarával szemben, ám ha továbbra is ellenszegül a kegyúri jogok kérdésében a kamarai adminisztrációnak, végső esetben minden bevételétől megfosztják.⁵² Az ügy ilyen mértékű

⁴⁶ MNL OL E254, fasc. 73. 1676. augusztus, nr. 35. 1676. augusztus 26. Szepesvár.

⁴⁷ Rádadásul a Szepesi Kamara ekkoriban a váradai püspökkel és szepesi préposttal, Luzsénszky Joachimmal is ellentétbe került a savniki plébános beiktatása kapcsán, míg az egri káptalannal már lassan egy éve húzódott vitájuk Szegegy Ferenc Lénárd egri püspök hagyatéka körül. Mindezek miatt is ismételtén kérték a Magyar Kamara közbenjárását az esztergomi érseknél: MNL OL E23, 1676. szeptember 17.

⁴⁸ MNL OL E244, fasc. 42. 1676. szeptember, fol. 148. 156–157. 1676. szeptember 3. Bársony püspök a november elején a bécsi nunciushoz írt levelében a trienti zsinat 21. ülészakának döntéseit nevezte meg mint hivatkozási alapot az egyházi tilalom kihirdetésére: ASV, Arch. Nunz. Vienna, Proc. Canonici, nr. 192. 1676. november 2. Szepes. A Szepesi Kamara ezzel szemben több ellenérvet támasztott, amelyek alapján kétségbe vonta az egyházi tilalom kihirdetésének érvényességét, többek között, hogy egy pártatlan bíróval háromszor kellene beidézni az egyházi előjogok megsértésével vádolt felet, Bársony azonban nem lehet egyszerre bíró és peres fél is. A kamara hangsúlyozta továbbá, hogy ők az egyházi előjogok ellenében nem tettek semmit, de a királyi jogokat kötelességük fenntartani.

⁴⁹ MNL OL E244, fasc. 42. 1676. szeptember, fol. 130. 1676. szeptember 28.; 1676. október, fol. 3. 1676. október 13.

⁵⁰ MNL OL E250, fasc. 52. nr. 47. 1676. október 2. Pozsony. A Magyar Kamara a Szepesi Kamara megkeresései nyomán folyamatosan tájékoztatta az egyháziakkal kialakult konfliktusokról a Bécsben tartózkodó Kollonics Lipót kamaraelnököt.

⁵¹ MNL OL E41, 1676. nr. 342. 1676. október 4. Bécs. Kollonics Lipót a Magyar Kamarának.

⁵² ÖStA FHKA HFU, r.Nr. 259. 1676. október, fol. 195v. 1676. október 19. A konferenciát követő napokban Kollonics jelezte a Magyar Kamarának, hogy Bársony ügyét az udvar rendezi:

elfajulását ugyanakkor a kancellária szerette volna elkerülni és inkább átadta volna az egész ügyet – mint egyházi és nem politikai jellegű konfliktust – az esztergomi érseknek. Az Udvari Kamara a kancellária belátására bízta, hogy az érsek elé tárja-e az ügyet, azonban megerősítették azon igényüket, hogy az uralkodói rendelkezést adják ki az egri püspöknek és abból egy másolatot küldjenek vissza az Udvari Kamarának is.⁵³

Bársony természetesen felháborodva vette tudomásul az udvar intézkedését és válaszul ő is felsőbb fórumhoz, Francesco Buonvisi bécsi nunciushoz fordult. Panaszának legfőbb célpontja Kollonics Lipót volt: ahogy írta, épp azoktól szenved a legtöbbet, akiknek segíteniük kellene inkább. Bársony keserű kifakadása szerint Kollonics elfeledkezve püspöki méltóságáról, méltatlanul fordult püspöktársa ellen, amikor püspöki jövedelmei elvételével fenyegette meg, ha a kimondott – Bársony által természetesen jogosnak vélt – egyházi tilalmat nem oldja fel Kisszeben ellen.⁵⁴ Úgy tűnik azonban, a nuncius nem avatkozott be a konfliktusba, sőt még Rómába sem jelentette az ügyet.⁵⁵ Bársony tehát végül kénytelen volt beletörődni a helyzetbe és november végén a Szepesi Kamara óhajának megfelelően hagyta jóvá és erősítette meg Jelencsics György kisszebeni plébánosságát.⁵⁶ A püspök december 6-án kiadta a kamarának is megfelelő beiktatási okmányt, mire a Szepesi Kamara elrendelte Kisszebennek, hogy az immár jogszerűnek ítélt beiktatás nyomán Jelencsicset ismerjék el plébánosuknak és minden fizetését adják meg neki.⁵⁷

A kisszebeni kegyúri konfliktus mélységében világít rá az egyház és az állam közötti együttműködés törésvonalaira. A Szepesi Kamara érvei jogi természetűek voltak, nyíltan ki is mondták, hogy Jelencsicssel szemben nem voltak személyi kifogásaik. Hivatkozásuk alapja a Magyar Kamara által a Szepesi Kamarának 1674. június 12-én kiadott rendelkezés volt, amely kimondta: utóbbi semmiféleképpen ne engedje, hogy az uralkodó kegyúri jogai sérüljenek.⁵⁸ E rendelkezés hátterében feltehetőleg a még 1673-ban, Szegedy Ferenc Lénárd püspökkel az eperjesi plébános beiktatása körül kialakult vita állhatott. A Magyar Kamara ugyanis már 1673. december 15-én egyértelműen leszögezte: a bemutatás joga (*ius praesentationis*) a kincstári birtokok plébániáin kizárólagosan az uralkodót illeti és nem a megyéspüspököt. Ezért különösen ügyeljenek arra – szólt a ren-

MNL OL E41, 1676. nr. 357. 1676. október 18. és nr. 360. 1676. október 22. Az Udvari Kamara a Magyar Kancelláriának: ÖStA FHKA HFU, r.Nr. 259. 1676. október, fol. 234r–v. 1676. október 19.

⁵³ ÖStA FHKA HFU, r.Nr. 259. 1676. október, fol. 410–413. 1676. október 30.

⁵⁴ ASV, Arch. Nunz. Vienna, Proc. Canonici, nr. 192. 1676. november 2. Szepes.

⁵⁵ Vanyó 1935: 75.

⁵⁶ MNL OL E254, fasc. 73. 1676. november, nr. 39. 1676. november 26. Kassa.

⁵⁷ A Bársony által kiadott december 6-i beiktatási irat: MNL OL E23, 1676. december 10. mellékletében. A Szepesi Kamara levele Kisszebennek: MNL OL E244, fasc. 42. 1676. december, fol. 26. 1676. december 7.

⁵⁸ MNL OL E250, fasc. 46. nr. 87. 1674. június 12.

delkezés –, hogy a plébániákra jól képzett, példás papokat helyezzenek.⁵⁹ Épp az alkalmasság kérdésével függ össze a II. Ulászló király III. dekrétumának (1498) 67. cikkelyére való szüntelen hivatkozás, amely a nem megfelelő papok beiktatásának elkerülése végett az uralkodó beleegyezéséhez kötötte az egyházi javadalmak főpapi adományozását.⁶⁰ A kegyurak akarata ellen történő beiktatásra vonatkozott II. Ulászló V. dekrétumának (1504) 26. cikkelye,⁶¹ amit az 1647. évi 100. törvénycikkellyel erősítettek meg, így ez alkotta a kamara egyik legalapvetőbb jogi ellenvetését.⁶² Ezeket a jogi érveket azonban Bársony György püspök teljesen figyelmen kívül hagyta és érvénytelennek tartotta az ő püspöki joghatóságával szemben. Érvelése szerint a plébános bemutatásával a kamara az egyházi jogkörbe kívánt beleavatkozni,⁶³ a plébánosok azonban tőle függenek és a hívek körében végzett lelkipásztori működésért egyedül a püspök a felelős. Ezenkívül Bársony arra is hivatkozott, hogy annak van joga a plébánosjelöltek bemutatására, aki papnövendékeket neveltet, akinek viszont nincs növendéke – így például a Kamarának –, annak nincs is joga a *praesentatióra*. A kamara ezzel szemben azzal érvelt, hogy miképpen a templomok és javadalmak az apostoli uralkodó alapítása által keletkeztek, úgy a szemináriumokat és konviktusokat is az uralkodó kegyéből és jóváhagyásával alapították.⁶⁴

Az érvek és ellenérvek hálójának érdekes szála volt a városi kegyuraság kérdésének felmerülése.⁶⁵ Kisszeben vezetése 1676 tavaszán éppen azért jelentkezett a kamaránál, mert nem a király, hanem a város szabad plébánosválasztási joga ellenében érezte sérelmesnek a püspök önkényes lépését.⁶⁶ A városi tanács katolizálása miatt egy pillanatra valóban felmerült az a lehetőség, hogy a város visszakaphatja a szabad plébánosválasztás lehetőségét. Kollonics Lipót kamaraelnök azonban még mindig annyira veszélyesnek tartotta az evangélikusok túlsúlyát a városban, hogy attól félt: a városi kegyúri jog engedélyezése csak nagyobb bajt szülne.⁶⁷ A Szepesi Kamara már a korábbi nézeteltérések során is úgy vélte: a felső-magyarországi városok a reformáció idején elvesztették azon középkori eredetű előjogukat, hogy a városbírók által a püspököknek plébánosjelöltet mutaszanak be.⁶⁸ Éppen Kollonics és a Szepesi Kamara elutasítása miatt érdekes az

⁵⁹ MNL OL E250, fasc. 45. nr. 135. 1673. december 15.

⁶⁰ CJH 1899: 633–635.

⁶¹ CJH 1899: 687.

⁶² CJH 1900: 489.

⁶³ MNL OL E254, fasc. 73. 1676. augusztus, nr. 35. 1676. augusztus 26. Szepesvár.

⁶⁴ MNL OL E254, fasc. 72. 1676. április, nr. 87, 1676. április 26.

⁶⁵ A városi kegyuraság kérdésére: Timon 1889. A szabad plébánosválasztás középkori gyökereire: Kubinyi 1999.

⁶⁶ MNL OL E254, fasc. 72. 1676. április, nr. 45. 1676. április 30.

⁶⁷ MNL OL E250, fasc. 51. nr. 96. 1676. június 1. A Magyar Kamara a Szepesi Kamarának, ennek mellékletében Kollonics május 31-én, Bécsben kelt levele.

⁶⁸ MNL OL E244, fasc. 36. fol. 172. 1674. május 21. A Szepesi Kamara a Magyar Kamarának: „...in Liberis Civitatibus, quae et privilegia sua amiserunt, per iudicorum praesentarentur Ordinariis Dioecesanis plebani...” A katolikus egyházjog értelmében a kegyúri jogot a zsidók, protestánsok, görög nem egyesültek és az aposztaták nem gyakorolhatták. Az 1701. április 9-én

a fejlemény, hogy a Magyar Kamara 1676 szeptemberében ismét felvetette: adják meg a szabad plébánosválasztás lehetőségét Kísszebennek.⁶⁹ Ezt azonban Kollonics újra elutasította, és ez a kérdés többet már nem is került elő.⁷⁰ Elképzelhető, hogy a Magyar Kamara tanácsosai így akarták megoldani az egri püspökkel való konfliktust; annak rendezése így a kísszebeni katolikus tanácsra maradt volna. Kísszeben fellépése is bizonyítja azonban, hogy a szabad királyi városok, immár katolikus tanáccsal az élükön nem mondtak le a szabad plébánosválasztás jogának visszaszerzéséről. 1678-ban a lőcsei jegyző például bécsi követsége során számos gazdasági jellegű kiváltság megszerzése mellett azt is szerette volna elérni, hogy szabadon választhassanak plébánost.⁷¹ Ebben a kérdésben ekkor még aligha hozott javulást, hogy az 1681. évi 41. cikkely a szabad királyi városokat több privilégium mellett kegyúri jogukban is megerősítette, tekintettel a kamarától és a katonaságtól elszenvedett sérelmekre.⁷²

A jogi érvekkel körülbástyázott árkokból azonban sem a Szepesi Kamara, sem az egri püspök nem mozdult egy tapodtat sem. A felülről, a bécsi udvar és feltehetőleg az esztergomi érsek irányából érkező nyomás mellett talán végül az is szerepet játszott a megoldás irányába való elmozdulásban, hogy mindkét fél belátta: konfliktusuk legnagyobb vesztese a maroknyi kísszebeni katolikus közösség. A kamara már 1676 májusában úgy próbálta jobb belátásra bírni a püspököt, hogy arra hivatkozott: eljárása épp ott szülne botrányt, ahol még korántsem tért át mindenki katolikus hitre.⁷³ Az egyházi tilalom kimondásakor pedig már azzal érveltek, hogy az nemcsak a kísszebeni katolikusok, hanem a helyi protestáns közösség körében is botrányt okoz – bár utóbbiak általában inkább kárörömmel figyelhették a katolikus helyi erők egymás közti civakodását.⁷⁴

A botrány valóban nagy hatást gyakorolt a város közösségére, amely már egyébként is meghasonlott a tanács erőszakos katolizálása, a templomok elvétele, az evangélikus lelkészek elűzése és Cyprián atya viharos plébánossága miatt. A kegyúri vita egyik csúcspontja a kísszebeni városházán kirobbant verekedés volt 1676. szeptember 1-jén, amikor Mercz György bíró és Jelencsics György plébános együtt ütötték és rángatták meg Nagy István palocsai harmincadellenőrt a kamara azon levele miatt, amelyben utóbbi közölte, hogy csak jogi és nem személyi kifogása van Jelencsics ellen és felszólította a várost a plébánosi járan-

kibocsátott királyi rendelet értelmében kegyúri jogot csak katolikus szerezhet és gyakorolhat; ha a kegyuraság bármilyen okból nem katolikus személyre szállna át, úgy azt katolikus hiten lévő rokona gyakorolhatja, ennek hiányában pedig a jog a fiskust illeti. Timon 1889: 25, 31.

⁶⁹ MNL OL E15, 1676. szeptember, P-9. Pozsony, 1676. szeptember 10. A Magyar Kamara Kollonics Lipót kamaraelnöknek.

⁷⁰ MNL OL E41, 1676, nr. 321. Bécs, 1676. szeptember 13. Kollonics Lipót a Magyar Kamarának.

⁷¹ Hain 1988: 404–405.

⁷² CJH 1901: 297.

⁷³ MNL OL E244, fasc. 41. 1676. június, fol. 153–154. 1676. június 1.

⁷⁴ MNL OL E244, fasc. 42. 1676. szeptember, fol. 38–39. 1676. szeptember 26.

dóság további visszatartására.⁷⁵ A verekedésben több szenátor is érintett volt, így a kegyúri botrány óhatatlanul is összekapcsolódott a kisszebeni városi tanácson belüli ellentétekkel.⁷⁶ A kamara egyenesen azzal vádolta a püspököt, hogy az evangélikus polgárságot a katolikus magisztrátus ellen hergelte.⁷⁷

A kisszebeni kegyúri vita komoly nézeteltérésként értékelhető a szepesi kamarai adminisztráció és az egri püspökök egyébként együttműködő kapcsolatában. A plébánosváltások általában nem okoztak hasonló konfliktust: közvetlenül a kisszebeni eset kipattanása előttről ismert például két, kincstári kezelésben lévő falu (Mindszent, Remete) plébánosának praesentálása, az itteni plébánosok beiktatása úgy tűnik, minden gond nélkül történt meg.⁷⁸ A Thököly-felkelés utáni időszakból a beiktatás és a kegyúri jog körüli problémák leginkább a szerzetes-plébánosokat felváltó világi plébánosok esetében merültek fel, azonban már nem születtek olyan ellentéteket, mint amilyen a kisszebeni ferences plébánosok időszakát követő konfliktus volt. A kisszebeni kegyúri vita azonban nemcsak az államhatalmat regionálisan képviselő kamara és az egyház közötti érdekellentétekre világított rá, hanem arra is, hogy a rekatolizáció törékeny eredményei közepette a plébános és közössége közötti viszony is rendkívül sérülékeny volt.

A KISSZEBENI PLÉBÁNOS BUKÁSA

Az eddigiekben a Szepesi Kamara és az egri püspök ellentétét vizsgáltuk közelebbről. Helyi szinten is komoly szembenállás alakult azonban ki a plébános és a városvezetés, illetve tágabb értelemben a kisszebeni közösség között. Természetesen ez a két konfliktus nem választható szét, ennek gyökereit már Jelencsicsnek a városba érkezésekor megfigyelhettük. Láthattuk, hogy a kisszebeniek fizetési hajlandósága már Jelencsics elődeinél is problémát okozott, ahogy hitéleti aktivitásuk sem érte el a plébános által elvárt szintet. A plébános és a közösség viszonyának pedig alighanem igen sokat ártott a közel egy éven át húzódó konfliktus a stallum betöltése körül. Mindezek ellenére Jelencsics tizenöt éven át maradt a kisszebeni plébánia élén,⁷⁹ ám erre az időszakra igen csekély mennyiségű forrásunk van. 1682-ben a soproni országgyűlésen hozott vallásügyi cikkelyek értelmében Szirmay István, a majd 1685 után katolizáló későbbi országbírói ítéltőmester evangélikus lelkészt hívott be kisszebeni házához. Ez a papi jövedelmek elosztásában is problémát jelentett: Jelencsics György panaszkodott is a város vezetésénél, hogy a Szirmay által beiktatott lelkész miatt a stóladíja csökkent és

⁷⁵ MNL OL E254, fasc. 73. 1676. szeptember, nr. 38. 1676. szeptember 2. Kisszeben.

⁷⁶ A szenátus belső ellentéteire: MNL OL E254, fasc. 73. 1676. augusztus, nr. 84. 1676. augusztus 23. Kisszeben.

⁷⁷ MNL OL E244, fasc. 42. 1676. október, fol. 27–30. 1676. október 14.

⁷⁸ MNL OL E244, fasc. 41. fol. 37. 1676. március 11.

⁷⁹ Bár nincs rá forrásunk, Thököly Imre hároméves felső-magyarországi fejedelemsége idején (1682–1685) valószínűleg neki is el kellett hagynia a várost.

jövedelem-kiegészítést kért a várostól.⁸⁰ A kisszebeni tanács ismét felhasználta az alkalmat, hogy a Jelencsics által benyújtott, a város szerint aránytalan követelések miatt a Szepesi Kamara közbenjárását kérje az egri püspöknél, hogy a plébános helyére kerüljenek vissza a ferencesek. A kamara válaszában jelezte a városnak, hogy amennyiben benyújtanak egy ilyen értelmű kérvényt a püspöknek, azt támogatni fogják.⁸¹

Ez a rövid epizód is azt bizonyítja, hogy a város katolikus közössége és Jelencsics viszonya nem volt felhőtlen: a városiak az első adódó lehetőséget felhasználták arra, hogy megkíséreljék visszahívni a ferenceseket. Az igazi konfliktus azonban csak egy évtizeddel később bontakozott ki. Amilyen ellentétektől szabdalt időszakban lett Jelencsics György kisszebeni plébános, olyan botrányos körülmények között kényszerült onnan távozni tizenöt év szolgálat után. 1689-ben az egyik helybeli lakos, Pivovarnyik Mátyás azzal kereste meg a kisszebeni tanácsot, hogy feleségét, Potrebná Máriát a plébános maga mellett tartja a plébánián és nem engedi hozzá vissza; sőt Jelencsics a férfi karját is eltörte egy vitájuk hevében. A férj szüntelen megkereséseit a város vezetése illetékesség hiánya miatt nem tudta támogatni és azt tanácsolta számára, hogy kérésével keresse meg a Szepesi Kamarát vagy a püspököt. Pivovarnyik élt is a lehetőséggel és az egyházi hatóságokhoz fordult panaszával. Szántosy András püspöki vikárius Tarnóczy Mihály sárosi esperest és plébánost küldte ki az ügy kivizsgálására. Tarnóczy 1690. július 17-én érkezett meg Kisszebenbe, ahol másnap a szenátorok és Vitézy János bíró jelenlétében elment a plébániára. Ott felolvasta a vikárius levelét, amelyben a püspöki helynök felszólította Jelencsicset, hogy bocsássa el maga mellől a nőt, a férjnek pedig keze töréséért hat magyar forintot fizessen kártérítésként. A pap tagadta, hogy a nő erkölcstelen életmódot folytatna, és azzal védekezett, hogy a férj kegyetlenül bánt az asszonnyal. A jelenlévő bíró és szenátorok szerint azonban a nő köztudottan „kurvázkodott” a németekkel és a kurucokkal egyaránt. A vikárius által kiküldött esperes ezért meghagyta, hogy Jelencsics nyolc napon belül küldje el Potrebná Máriát a plébániáról és a férjnek fizesse meg az előírt kártérítést – ha ez nem történne meg, a városnak jogában áll eljárni. A plébános azonban ezt nem tette meg, sőt eljárást és vizsgálatot indított Vitézy János bíró ellen, majd elment Kassára a vikáriushoz, illetve Jászóra a püspökhöz és előttük is bevádolta a bírót.

Mivel az asszony sem akart visszatérni férjéhez – szavai szerint inkább került volna hóhér kezére, mintsem hogy újra együtt éljen vele –, Pivovarnyik Mátyás kezdeményezte a városnál, hogy feleségét hűtlenség miatt vessék börtönbe. Míután az asszonyt a bíró elé citálták, a plébános ismét a bírót vádolta azzal, hogy erőszakkal hatolt be a plébánia területére. Ekkor a város fordult a püspökhöz, kérve egy egyházi bizottság ismételt kiküldését. A püspök október elején Miklóssffy Péter éneklőkanonokot, Tarnóczy Mihály sárosi plébánost és Koterbako-

⁸⁰ MNL OL E254, fasc. 92. 1682. június, nr. 41. Kisszeben, 1682. június 12.

⁸¹ MNL OL E244, fasc. 54. 1682. június, fol. 34. 1682. június 15.

vich István lófalvi plébánost rendelte Kisszebenre. A püspöki helynök nevében ismét megintették a plébánost, hogy küldje el maga mellől a nőt és a jövőben semmiféle kapcsolatot ne tartson fent vele. Emellett sikerrel békéltették a plébánost és a bírót, akik megígérték, hogy minden korábbi nézeteltérésüket félreterezik. Bár ennek szellemében a későbbiekben Vitézy János bíró valóban nem élt panasszal a plébános ellen, megtette azt helyette a város katolikus közössége, amely valóságos panaszáradatot zúdított a kikerülő egyházi küldöttségre, mintha az elmúlt másfél évtized összes feszültsége ekkor tört volna elő belőlük. Az ekkor keletkező forrásból pontosan nem is lehet megállapítani, hogy az egyes vádpontokban szereplő események mikor történtek. A katolikus közösség felröpta, hogy Jelencsics erőszakkal és fegyverrel jött a város nyakára, és így lépett a templomba, mikor ott Corvin atya tartott prédikációt.⁸² A plébános erőszakossága egyébként sem ismert határt, gyakran részegen követte el a felsorolt méltatlanságokat. Rátámadt Mercz György szenátorra, Nagy István szenátor és Csepánszky sekrestyés haját és szakállát megtépte,⁸³ a sértett férjnek, Pivovarnyik Mátyásnak kezét törte, szolgáját karddal hasba verte, kis híján felnyársalta. Ide sorolható az is, hogy gyakran káromkodott, közvetlenül szentmise előtt is és természete miatt egy sekrestyés se bírta mellette sokáig.

Az erőszakosság mellett gazdasági, anyagi jellegű vádak is elhangzottak. Eszerint bitorolta a város javait annak nagy kárával, a plébánia orkutai kertjének hasznát Potrebna Máriának juttatta. Különösen sérelmesnek tartották, hogy egyes egyházi ingóságokat az evangélikus Saláta György szenátornak adott ki. A kisszebeniektől komoly fizetést csikart ki egy német káplán felfogadására, ám végül káplánt nem alkalmazott, a fizetést viszont felélte. A városon belüli feszültséget is szította, amikor állítólag azt sugallta az evangélikus szenátoroknak, hogy ne higgyenek Vitézy bírónak, mert az katolizálni akarja őket. Általában is azzal vádolták, hogy míg a katolikus közösséggel szemben gyűlöletesen viselkedett, addig az evangélikusoknak gyakran hízelkedett.

A panaszok külön csoportját alkották a Jelencsics György lelkipásztori működését érintő pontok. Általános jellemzőként írták le, hogy prédikációt ritkán tartott, sőt a jelesebb ünnepeken és úrnapiján is elmulasztotta, és amikor mégis mondott szentbeszédet, akkor is felületes és hanyag volt. Kiemelték, hogy nem tartott az evangélikusok közötti térítés szempontjából hasznos, kontroverzális prédikációt, sőt plébánossága idején a katolikusok is inkább elfordultak az egyháztól, semhogy az evangélikusok katolizáltak volna. A betegeteket nem látogatta, az eltemetettek hagyatékából viszont sok mindent kicsikart és a maga hasznára fordított. A bűnösöket nem vezette vissza a helyes útra, sőt a gyóntatástól is elzárkózott, hiába panaszkodtak erre sokan. Musinai István héthársi hívó például ezért lett evangélikussá. A szentségek kiszolgáltatásában általában véve is hanyag

⁸² Feltehetőleg az egri káptalan kassai káplánjáról, Corvin András Ferencről van szó és a vád arra az időszakra vonatkozik, amikor Jelencsics 1676 tavaszán Kisszebenbe került.

⁸³ Itt is kérdéses, vajon a Nagy Istvánnal való verekedés említésével esetleg az 1676. szeptemberi, a városházán kitört verekedésre utalnak-e vissza a vádlók.

volt. Különösen érdekes, hogy azt is felelmegették: Jelencsics egykori patrónusát, a néhai Bársony György püspököt is szidta, mert az nem volt hajlandó zsinatot tartani és engedni a papok házasságát.

Ezeket a vádakát a közösség később ismét felelmegette, amikor 1691 februárjában Miklósfy Péter kanonok ismét kiszállt a városba egyházlátogatás céljából.⁸⁴ A város katolikus közössége ekkor már egyértelműen megfogalmazta kérését: Jelencsicset helyezték át Kisszebenből máshová.⁸⁵ A vádakát a bíró, a katolikus szenátorok és a közösség pár hónappal később megismételte a Szepesi Kamara felé is.⁸⁶ Jelencsics György emiatt Szirmay István országbírói ítélmester útján Csáky István országbírótól parancsot szerzett Vitézy János bíró ellen jó hírnév megsértése miatt.⁸⁷ Ekkor azonban Fenesy György püspök lépett közbe és jelezte a kamaránál, hogy az ügy – mint egyházi és világi személy közötti ellentét – az ő joghatósága alá tartozik.⁸⁸ Ezért egy éven belül immár negyedik alkalommal szállt ki egy egyházi küldöttség Kisszebenbe, ahol újra eltiltották Jelencsics Györgyöt Potrebná Máriától, a bírót és a plébánost pedig ismét sikerrel kibékítették, de immár 100 arany büntetés terhe alatt.⁸⁹

Jelencsics azonban a kisszebeni katolikusok panasza szerint továbbra sem hagyott fel kihágásaival. Alig pár héttel az újabb egyházi küldöttség távozását követően már ismét Potrebná Mária társaságában ment Eperjesre az Anna-napi vásárra. Ősszel azt hazudta a kapuőrnek, hogy asszonyavatás miatt megy ki Orkutára, valójában akkor is Potrebnával töltötte ott az időt. Végül 1692 februárjában, Gyertyaszentelő Boldogasszony napján a liturgia megint elmaradt, mert a plébános mulatságot rendezett, citerajátékkal, ráadásul Orkután nagy költséggel új épületet emelt, miközben a kisszebeni templomot és plébániát már telje-

⁸⁴ Az 1691. évi sárosi vizitáció eredményeire: Kosmačová 2012: 32–33.

⁸⁵ MNL HML XII.1. 22. Protocollum X. nr. 169. 1694. december 22. Az egri káptalan Kisszeben város elöljáróinak kérésére három iratot foglalt be jegyzőkönyvébe: 1. 1691. június 26. Az 1689–1690. évi elöljárók tanúbizonyságát az abban az években történekről, egészen 1691. február 23-ig bezárólag, amikor Miklósfy Péter kanonok a vizitációra a városba érkezett. 2. 1692. november 4. Három szenátor tanúbizonyságát Tarnóczy Mihály sárosi esperes-plébános 1690. július 18-i kisszebeni útjáról és az ott történekről. 3. A kisszebeni katolikusok 1690. október 12-én és 1691. február 23-án Miklósfy Péternek beadott panaszai. Utóbbinak kivonatát a város vezetése a Szepesi Kamarának is megküldte: MNL OL E254, fasc. 128. 1691. február, nr. 130. 1691. február 23. Kisszeben.

⁸⁶ MNL OL E254, fasc. 129. 1691. április, nr. 19. 1691. április 6. Kisszeben.

⁸⁷ MNL OL E254, fasc. 130. 1691. június, nr. 117. 1691. június 25. Kisszeben. Vitézy János levele a Szepesi Kamarához. Mellékletében Csáky István 1691. június 14-i utasítása Szirmay Istvánnak. Alighanem a város korábbi vezetői ezért foglalták június 26-án írásba Tarnóczy Mihály sárosi esperes-plébános megerősítése mellett tanúbizonyságukat a korábbi eseményekről, amelyet később az előbb említett módon az egri káptalan jegyzőkönyvébe is bevezettek.

⁸⁸ MNL OL E254, fasc. 130. 1691. július, nr. 19. 1691. július 4. Jászó.

⁸⁹ MNL OL E254, fasc. 130. 1691. július, nr. 102. 1691. július 15. Kisszeben. Vitézy János levele a Szepesi Kamarához. Mellékletében az 1691. június 6-án kelt békítő okirat Jelencsics György plébánossal.

sen elhanyagolta.⁹⁰ A folyamatos panasz megtette hatását: 1692. október 5-én Kisszeben új plébánost kapott Lendaczky Mátyás személyében.⁹¹ Jelencsics az egyházmegyét is elhagyta, Csáky István birtokán, Szepesmindszenten lett plébános és később bekerült a szepesi káptalanba is.⁹²

A KÖZÖSSÉG SZEREPE

A kisszebeni plébánia körül kibontakozó konfliktusok lehetőséget nyújtanak arra, hogy mélyebb betekintést nyerhessünk a katolikus intézmények felépülésének, kiterjesztésének lokális mozzanataiba, a konfesszionalizáció folyamatába és a közösség szerepét is jobban megragadhatjuk. A plébánia betöltésének kérdésénél – miközben a lokális társadalom lehetőségei rendkívül beszűkültek – világosan megmutatkozott, hogy míg korábban az ellenreformáció folyamatában az egyházi hatóságok és a kormányzat egyes szintjein szoros együttműködést feltételeztünk, valójában ezt a kooperációt rengeteg sajátos érdek és érdeksérelem szabdalta. Ezek akár olyan súlyos konfliktushoz is vezethettek, amelyben a konfesszionalizáció helyi eredményeit nem a protestáns oldal ellenállása vagy támadása fenyegette, hanem éppen a katolikus oldal különböző szereplőinek nézeteltérése. Az egyházi és kormányzati szereplők ellentéte pedig szinte természetesen erodálta tovább a katolikus–protestáns viszálykodástól egyébként is terhelt közösség kohézióját. A kisszebeni esetben egy pillanatra felmerült annak lehetősége, hogy a konfliktust épp a közösség jogainak bővítése révén kíséreljék meg feloldani, azaz a város részére ismét tegyék lehetővé a szabad plébánosválasztást és neki engedjék át a kegyúri jogok gyakorlását. Ez azonban egyelőre éppen a helyi protestáns közösség továbbra is megmaradó, a konfesszionalizáció helyi eredményeit fenyegető ereje miatt nem valósulhatott meg. A plébánosválasztás körüli vita azonban szinte megágyazott a közösség és a plébános későbbi, sorozatos problémák által terhelt viszonyának is.

Jelencsics bukásának esetében sem a pap botrányos életvitele a legérdekesebb, hanem a helyi közösség reakciói, amelyek révén leszűrhetőek a főbb szempontok, amelyeket egy plébános működésétől elvártak. A plébános és közössége viszonya ugyanis egyfajta szolgáltatás–ellenszolgáltatás tengelyen is értelmezhető. A közösség és az azt alkotó egyének különféle pénzbeli és természetbeni hozzájárulásokkal támogatták a plébánost, a plébániát és annak alkalmazottait. Cserébe a plébános

⁹⁰ MNL HML XII.1. 22. Protocollum X. nr. 170. 1694. december 22. A kisszebeni jegyző és egy esküdt polgár 1692. augusztus 1-jén kelt *testimoniálisát* is bejegyezték a káptalani jegyzőkönyvbe külön sorszám alatt.

⁹¹ Kisszeben anyakönyve, pag. 63. (www.familysearch.org; letöltés: 2012. november 25.)

⁹² Hradzky 1901: 455–456. 1694-ben azonban a város felhatalmazta Vitézy János bírót, hogy járjon el az elszenvedett károk megtérítése érdekében, különösen Jelencsics György egykori plébánossal szemben. A város megbízólevele: MNL HML XII.1. 22. Protocollum X. nr. 171. 1694. december 22. Ekkor jegyezték be az egri káptalan hiteleshelyi jegyzőkönyvébe a Jelencsicskel kialakult konfliktusra vonatkozó több *testimoniális*t.

kiszolgáltatta a szentségeket, igyekezett ellátni a hívek sajátos lelki igényeit vallási szertartások és alkalmak révén, ugyanakkor el is várta a közösség aktív részvételét a helyi hitéletben. Ha ennek a viszonyrendszernek bármely szegmensében zavar támadt, az negatívan érintette az igények és juttatások többi területét is.⁹³

Akárcsak 1676-ban, a kisszebeni hívek másfél évtizeddel később is hajlandóak voltak megadni a pap fizetését, de törekedtek munkájának ellenőrzésére és keretek között tartására. A jövedelemmel kapcsolatos konfliktusokra különösen érzékenyek voltak. Hajlandóak lettek volna akár még káplánt is felfogadni, hiszen a forrásokból kiderült, hogy míg Jelencsics inkább szlovákul beszélt, addig a káplán német lett volna, tehát a funkciók megosztása megfelelt volna a városi lakosság etnikai összetételének.⁹⁴ A kápláni fizetés „elsikkasztása” ezért is háboríthatta fel a polgárságot.

Az egyházi jellegű problémák csoportja bizonyítja a közösség mélyebb ismereteit a liturgia területén. Nemcsak a nagyobb ünnepek elmaradt szertartásait rótták fel,⁹⁵ hanem pontosan figyelték a szentségek kiszolgáltatásának rendjét is, nemkülönben a szentbeszédeket. Nemcsak a felületes és hanyag igehirdetést kifogásolták, ami egy általános vád is lehetne, hanem konkrétan hiányolták a kontroverzális prédikációt is, ami az evangélikus polgárságra hathatott volna. A közösség tehát tisztában volt a prédikáció lehetséges fajtáival, stílusjegyeivel is. Ez alighanem a városon kívül a falusi közösségekre is igaz lehetett, ugyanis – bár az adat 18. század közepi – egy kisebb község hívei épp azt nehezményezték, hogy plébánosuk polemizáló szentbeszédet tart a színkatolikus vidéken.⁹⁶ Persze nehéz arra válaszolni, pontosan milyen tudással rendelkeztek a hívek a katolikus hitről, az azonban mindenképpen látható, hogy volt egyfajta igény és igényesség a szentbeszéd tartalmával, stílusával szemben.

Véleményem szerint Jelencsics bukását az hozta meg, hogy alkalmatlan volt annak az integráló és konszolidáló szerepnek a betöltésére, amelyet a vallási polgárháború éveitől és a belső feszültségektől terhelt városi katolikus közösség elvárt volna tőle.⁹⁷ Erre utal, hogy a katolikusok úgy érezték, hogy még az evangélikusokkal is jobban bánik, mint velük, sőt meglátásuk szerint az evangélikus

⁹³ Tropper 2009: 327–328.

⁹⁴ Eperjes esetében is láthatunk példát arra, hogy a plébános nyelvtudása rendkívül fontos szempont volt: Mihalik 2010: 296. A nyelvtudás alapvető kritérium maradt a 18. század közepén is: az egri egyházmegye déli területein többnyire olyan papok kerültek beiktatásra, akik értették és beszéltek híveik nyelvét: Mihalik 2013: 89, 93. Ugyanez a természetes elvárás jelentkezik a pécsi egyházmegyében is: Gózsy–Varga 2009b: 1153.

⁹⁵ Hasonló vádak miatt fordult a Szepesi Kamara Bársony György egri püspökhöz 1676 decemberében. A panaszok szerint a bártfai plébános Szent Katalin ünnepén, Szent András apostol ünnepén és Advent első vasárnapján is elmulasztotta a szentmisét és egyébként is botrányos életet folytatott. A kamara kérte a püspököt, hogy lehetőség szerint fegyelmezze meg a plébánost, amennyiben viszont hibái nem helyrehozhatóak, a kamara kész más, alkalmasabb jelöltet bemutatni a püspöknek a bártfai plébániára. MNL OL E244, fasc. 42. 1676. december, fol. 21. 1676. december 12.

⁹⁶ Mihalik 2013: 93.

⁹⁷ Erre a szerepre: Gózsy–Varga 2009b, különösen 1150–1155.

szenátorokat egyenesen a katolikus bíró ellen lázította. Ez a felekezeti ellentétéktől sabdalt közösségben különösképpen visszatetszést szült.

Kisszeben esetében jól megragadhatóvá váltak a katolikus egyház, a kormányzat és a helyi közösség háromszögének állandóan változó viszonyai, amelyek keretei között a helyi katolikus közösség is ki tudta fejezni igényeit, sőt bizonyos körülmények között érvényesíteni is tudta azokat. Ez persze tanulási folyamat is volt, amit jól érzékeltetett Jelenicsics György plébános és hívei ellentéte. Míg 1676-ban a püspök és a Szepesi Kamara között feszülő ellentét árnyékában a helyi közösség igényei elsikkadtak, addig az 1690-es évek elején a kisszebeniek már pontosan tudták, milyen fórumokhoz kell fordulniuk. Ennek révén sikerrel tudták a plébánost elmozdítani városukból. Ugyanakkor a helyi, mikroszinten jelentkező konfliktus az állami és az egyházi hierarchián keresztül könnyen a legfelsőbb szintekre – az udvarig és pápai nunciussig – is elérhetett. A közösség igénye a ferencesek pasztorációjára, az ezzel szemben álló püspöki törekvés világi plébános beiktatására és a kamarai közbelépés a kegyúri jogok miatt hirtelen az uralkodó főkegyúri jogáról, a püspöki hatásköréről, állam és egyház egymás közötti viszonyáról szóló vitává válhatott.

FORRÁSOK

Archivio Storico de Propaganda Fide (APF)

Scrittura originali riferite nelle Congregazioni Generali (SOCG)

Archivio Segreto Vaticano (ASV)

Archivio della Nunziatura Vienna, Processi Canonici (Arch. Nunz. Vienna, Proc. Canonici)

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

E 15 Magyar Kamarai Levéltár, Expeditiones camerales

E 23 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae Camerae Scepusiensis

E 41 Magyar Kamarai Levéltár, Litterae ad cameram exaratae

E 244 Szepesi Kamarai Levéltár, Minutae

E 250 Szepesi Kamarai Levéltár, Litterae Camerae Poseniensis et aliorum

E 254 Szepesi Kamarai Levéltár, Repraesentationes, informationes et instantiae

Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltára (MNL HML)

XII.1. Egri káptalan hiteleshelyi levéltára

Österreichische Staatsarchiv (ÖStA)

Finanz- und Hofkammerarchiv, Hoffinanz Ungarn (FHKA HFU)

- CJH 1899: Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen – Márkus Sándor (összeáll.): *Corpus Juris Hungarici. 1000–1526. évi törvényzikkelyek*. Budapest.
- CJH 1900: Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen – Márkus Sándor (összeáll.): *Corpus Juris Hungarici. 1608–1657. évi törvényzikkelyek*. Budapest.
- CJH 1901: Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen – Márkus Sándor (összeáll.): *Corpus Juris Hungarici. 1657–1740. évi törvényzikkelyek*. Budapest.
- Hain Gáspár 1988: *Szepességi avagy löcsei krónika és évkönyv a kedves utókor számára*. (Szerk. Véber Károly.) Budapest.
- Tóth István György 1994: *Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania (1627–1707)*. (Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma, Fontes 1.) Budapest–Róma.
- Vanyó Tihamér OSB 1935: *A bécsi nunciusok jelentései Magyarországról*. Pannonhalma.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Galla Ferenc 2005: *Ferences misszionáriusok Magyarországon. A Királyságban és Erdélyben a 17–18. században*. (S. a. r.: Fazekas István.) (Collectanea Vaticana Hungariae I/2.) Budapest.
- Gözszy Zoltán – Varga Szabolcs 2009a: A pécsi egyházmegye plébániahálózatának újjászervezése a 18. század első felében. In: Gözszy Zoltán – Varga Szabolcs – Vértési Lázár (szerk.): *Katolikus megújulás és a barokk Magyarországon. Különös tekintettel a Dél-Dunántúlra (1700–1740)*. Pécs, 225–264.
- Gözszy Zoltán – Varga Szabolcs 2009b: Kontinuitás és reorganizáció a pécsi egyházmegye plébániahálózatában a 18. század első évtizedeiben. *Századok* (143.) 5. 1123–1163.
- Holzem, Andreas 1999: Die Konfessionsgesellschaft. Christenleben zwischen staatlichem Bekenntniszwang und religiöser Heilshoffnung. *Zeitschrift für Kirchengeschichte* (110.) 53–85.
- Hradszky, Josephus 1901: *Initia, progressus ac praesens status capituli ad Sanctum Martinum E. C. de Monte Scepusio*. Szepesváralja.
- Karácsonyi János 1924: *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig*. II. kötet. Budapest.
- Kármán Gábor 2013: A konfesszionalizáció hasznáról és káráról. Egy paradigma margójára. In: Lukács Anikó (szerk.): *Felekezeti társadalom – felekezeti műveltség. A Hajnal István Kör 2011. évi győri konferenciájának köteté*. (Rendi társadalom – polgári társadalom 25.) Budapest, 27–40.
- Kosmačová, Mariana 2012: Kanonické vizitácie ako prameň pre výskum šarišských obcí. *Annales Historici Presovienses* (12.) 2. 29–53.
- Kubinyi András 1999: Plébánosválasztások és egyházközségi önkormányzat a középkori Magyarországon. In: Kubinyi András: *Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*. (METEM könyvek 22.) Budapest, 269–286.
- Lotz-Heumann, Ute 2008: Confessionalization. In: Whitford, David M. (ed.): *Reformation and Early Modern Europe. A Guide to Research*. (Sixteenth Century Essays & Studies 79.) Kirksville, 136–157.

- Michels, Georg B. 2013: Az 1674. évi prédikátorper történetéhez. *Történelmi Szemle* (55.) 1. 55–78.
- Mihalik Béla Vilmos 2010: A Szepesi Kamara szerepe az 1670–1674 közötti felső-magyarországi rekatolizációban. *Fons* (17.) 3. 255–320.
- Mihalik Béla Vilmos 2013: Plébános és közösség a 18. század közepi egri egyházmegyében. In: Bárh Dániel (szerk.): *Alsópapság, lokális társadalom és népi kultúra a 18–20. századi Magyarországon*. Budapest, 85–99.
- Reinhard, Wolfgang 1995: Was ist katholische Konfessionalisierung? In: Reinhard, Wolfgang – Schilling, Heinz (Hgg.): *Die katholische Konfessionalisierung. Wissenschaftliches Symposium der Gesellschaft zur Herausgabe des Corpus Catholicorum und des Vereins für Reformationsgeschichte 1993*. Gütersloh, 419–452.
- Schilling, Heinz 1995: Die Konfessionalisierung von Kirche, Staat und Gesellschaft. Profil, Leistung, Defizite und Perspektiven eines geschichtswissenschaftlichen Paradigmas. In: Reinhard, Wolfgang – Schilling, Heinz (Hgg.): *Die katholische Konfessionalisierung. Wissenschaftliches Symposium der Gesellschaft zur Herausgabe des Corpus Catholicorum und des Vereins für Reformationsgeschichte 1993*. Gütersloh, 1–49.
- Schilling, Heinz 1997: Disziplinierung oder „Selbstregulierung der Untertanen“? Ein Plädoyer für die Doppelperspektive von Makro- und Mikrohistorie bei der Erforschung der frühmodernen Kirchenzucht. *Historische Zeitschrift* (264.) 3. 675–691.
- Schmidt, Heinrich Richard 1997: Sozialdisziplinierung? Ein Plädoyer für das Ende des Etatismus in der Konfessionalisierungsforschung. *Historische Zeitschrift* (265.) 3. 639–682.
- Timon Ákos 1889: *A városi kegyuraság Magyarországon*. Budapest.
- Tomisa Ilona 2002: Előszó. In: Tomisa Ilona (szerk.): *Katolikus egyház-látogatási jegyzőkönyvek 16–17. század*. Budapest, 11–26.
- Tóth István György 2000: A Propaganda megalapítása és Magyarország (1622). *Történelmi Szemle* (42.) 1–2. 19–68.
- Tropper, Christina 2009: *Zu grosser ergernus mainer pfarrmenge*. Zu ländlichen Pfarren als Organisations-, Kommunikations und Identifikationseinheiten in der Frühen Neuzeit. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* (117.) 3–4. 312–333.
- Tusor Péter 2008: Felekezetszerveződés a kora újkorban. *Vigilia* (73.) 1. 12–18.
- Zoványi Jenő 1977: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. 3. jav., bőv. kiadás. Budapest.